

Sabık Milli Müdafaa ve Münakalat Vekili Hasan Şemi Ergin'in Hatırat ve Günlüğünde 27 Mayıs'a Giden Sürecin Yansımaları

Fehim KURULOĞLU

Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: fehimkuruloglu@hotmail.com

Geliş Tarihi: 04.07.2018 Kabul Tarihi: 21.12.2018

ÖZ

KURULOĞLU, Fehim, **Sabık Milli Müdafaa ve Münakalat Vekili Hasan Şemi Ergin'in Hatırat ve Günlüğünde 27 Mayıs'a Giden Sürecin Yansımaları**, CTAD, Yıl 15, Sayı 29 (Bahar 2019), s. 149-173.

27 Mayıs 1960 darbesi Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından önemli kırılma anlarından biridir. Darbenin hazırlanışı, uygulanışı ve sonrasında yaşanan hadiseler bugün hala tartışılmaktadır. Bu tartışmaların başında darbenin önlenip önlenemeyeceği gelmektedir. 27 Mayıs'a giden yolda darbenin birtakım emarelerinin görülmesine rağmen Başbakan Adnan Menderes ve arkadaşlarının gerekli önlemleri almamış/alamamış olması darbe sonrası Demokrat Parti (DP) çevrelerinde en çok konuşulan konulardandır. Bu bağlamda parti içerisinde en çok eleştirilen isimlerden biri Hasan Şemi Ergin oldu.

IX., X.ve XI. dönem Manisa Milletvekili olan H. Şemi Ergin, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanvekilliği, Devlet Vekilliği, Milli Müdafaa Vekilliği (Milli Savunma Bakanlığı) ve son olarak da Münakalat Vekilliği (Ulaştırma Bakanlığı) görevlerinde bulundu. Bilhassa Milli Müdafaa Vekili olduğu dönemde askerlerle yakın bir ilişki kuran ve silahlı kuvvetler camiasında çok sevilen bir isim olan Ergin, subayların maaşlarının iyileştirilmesi, subay çocuklarının eğitimlerini sürdürebilmesi için imkânlar sağlanması, lojman eksikliğinin giderilmesi gibi önemli icraatlara imza attı. Milli Müdafaa

Vekili olduğu dönemde patlak veren “9 Subay Hadisenin” üzerine yeterince gidilmeyip, 27 Mayıs Darbesi’ni yapan hücreslerin daha erkenden tespit edilememesi Şemi Ergin’i suçlayıcı birtakım ithamların ortaya atılmasına neden oldu.

Darbe sonrası tutuklanıp Harp Okuluna getirildiğinde askerlerin onu omuzlarına alması diğer tutuklu DP’liler tarafından tepkiyle karşılanmış ve askerlerle işbirliğiyle suçlanmıştır. Kendisine darbenin liderliğinin teklif edildiği de yine iddialar arasındadır.

Yassıada duruşmaları esnasında savcılık tarafından DP’nin suçlanmasında DP milletvekillerinin evlerinde ve işyerlerinde ele geçirilen hatırat ve günlükler de kullanılmıştı. Kanıt olarak kullanılan hatırat ve günlüklerden biri de Şemi Ergin’e aitti. Bu alışmada Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden elde edilen Şemi Ergin’e ait günlükler, notlar ve kızına hitaben yazdığı hatıratı değerlendirilecektir. Söz konusu bu hatırat, günlük ve içeriği hakkında bilgi verilerek Şemi Ergin’in 27 Mayıs Darbesi’yle olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Şemi Ergin, Hatırat, 27 Mayıs Darbesi, Demokrat Parti, 9 Subay Hadisesi.

ABSTRACT

KURULOĞLU, Fehim, **Reflections of the Process Leading to 27th May Coup D’etat According to Diaries and Memoirs of Hasan Şemi Ergin, the Former Minister of Transport and Minister of Defence, CTAD, Year 15, Issue 29 (Spring 2019), pp. 149-173.**

May 27, 1960 coup is one of the important breaking moments in the history of the Republic of Turkey. The events in the preparation, the application and the aftermath of the coup are still being discussed today. The important discussion is whether the coup could be avoided or not. The Democratic Party (DP) is the most discussed in the aftermath of the coup, when Prime Minister Adnan Menderes and his friends have not taken the necessary precautions, despite the fact that some of the signs of the coup were seen on the way to May 27. In this context, Hasan Şemi Ergin became one of the most criticized names in the party.

H. Şemi Ergin who was IXth, Xth and XIth term Manisa deputy also performed the duties of the Deputy Chairman of the Grand National Assembly of Turkey (Parliament), the Minister of State, the Minister of National Defense, and finally the Minister of Transportation. In particular, Ergin, who was a very popular name in the armed forces society and established a close relationship with the soldiers in the period when he was the Minister of National Defense, made important actions such as improving the salaries of the officers, providing opportunities for the officers’ children to continue their education and eliminating the lack of lodgments. The fact that the investigation about "9 Officer Event" that erupted in the era when he was the Minister of National Defense was not performed properly and the cells which arranged the May 27 coup could not be detected earlier caused Şemi Ergin to face some accusations.

When he was arrested after the coup and brought to the War Academy, the soldiers carried him on their shoulders and this caused negative reaction from other arrested Democratic Party members and he was accused of cooperation with the soldiers. It is

also alleged that the leadership of the coup was offered to him.

Memoranda and diaries seized in the houses or at workplaces of DP deputies were also used in the accusation of the DP by the prosecution during the Yassıada hearings. One of the memoirs and diaries used as evidence belonged to Şemi Ergin. In this study, diaries, notes and memoirs written by Şemi Ergin to her daughter obtained from the Prime Ministry's Republic Archives will be evaluated. In other words, information will be given about these memoirs, diaries and their contents and the relationship of Şemi Ergin with May 27 coup will be tried to be revealed.

Keywords: Hasan Şemi Ergin, Memoirs, 27 Mayıs Coup, Democratic Party, 9 Officer Event

Giriş

Günlük ve hatırat edebi bir tür olmakla beraber tarih araştırmalarındaki önemi her geçen gün artmaktadır. Arşiv belgeleri, süreli yayımlar ve araştırma inceleme eserlerin yanı sıra yardımcı eser olarak değerlendirilen bu tür çalışmalar sahip oldukları birtakım özellikler açısından çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada ele alınan belgeler hem hatırat hem de günlük kapsamına girmesi nedeniyle her iki kavramın açıklanmasında fayda vardır.

Hatırda kalan şeylerin yazıya geçirilerek oluşturulduğu metinler olarak tanımlanan “hatırat” kelimesi, Türkçeye Tanzimat döneminde Fransızca “memoires” kelimesinin karşılığı olarak girdi. Kavramın yaygınlaşmasından evvel vekâyi, sergüzeşt, seyahatname, sefaretname, tezkire, defter-i amâl gibi ifadeler kullanılıyordu. Otobiyografik bir anlatım türü olmasından ötürü ruznâme, muhtıra, menkıbe ve mektuplar da hatıratın türlerindedir. Kavram yeni olmakla birlikte tarihin en eski metinleri arasında yer aldığı bilinmektedir.¹ Gezi yazıları, otobiyografi, biyografi ve günlükle zaman zaman karıştırılsa da hatıratın kapsamı diğerlerinden farklıdır.² Batı dünyasında XVI. yüzyılda özel bir tür haline gelen hatırat tarih yazma amacı veya kişilerin kendi tecrübelerini gelecek kuşaklara aktarma isteğiyle zamanla tarihin başlıca kaynakları arasına girdi.³ Ancak bu gelişme güvenilirlik ve nesnellik tartışmalarını da beraberinde getirdi. Hatırat türünün güvenilirliği veya tarih araştırmalarında kullanılmasının sakıncaları üzerinde yapılan tartışmalar güncelliğini hala korumaktadır.⁴ Buna karşılık bu türe olan ilginin arttığı da yayınlanan hatırat sayısının her geçen gün artmasından anlaşılabilir.

¹ M. Orhan Okay, “Hatırat”, *TDVİA*, C.16, 1997, s. 445.

² Aralarındaki farklılıklar için bkz. Banu Altınova, “Kavram Kargaşası Çerçevesinde Edebi Bir Tür Olarak Hatıra”, *Türk Bilgi*, 2003/6, s. 3-12.

³ Banu Öztürk, “Tanzimat Yazarlarına Göre Hatırat Türü”, *TÜBAR*, XXIX, 2011 Bahar, s. 304.

⁴ Konu Hakkında bkz. Ali Birinci, *Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.

Günlük ise olayların gerçekleştiği gün yazılmış, otobiyografik karakterdeki notlardır. Hatırat yayımlanmak üzere yazılmış olmakla birlikte günlükler, kişinin özel hayatı, duygu, düşünceleri ve çevresindeki insanlarla ilgili daha nesnel bilgiler vermesi yönüyle ayrışır. Bu açıdan hatırat daha düzenli, sınırlı ve üslup bakımından itinalı olmakla beraber günlüklerin dağınık bir yapı arz ettiği söylenebilir.⁵ İkisi arasındaki farkı Ali Birinci şu şekilde tasvir eder: “*Günlük, günün tesbiti veya fotoğrafı ise hatırat bütün bir hayatın veya bir safhasının, bir tarafının hafızadaki bakışesinin sonradan çekilmiş fotoğrafıdır.*”⁶ Hatıratlar, unutulma korkusu, bir gerçeği ortaya koymak, yazma alışkanlığı, hayranlık ifadesi, tarih ve kamuoyu önünde hesaplaşmak, pişmanlık duygularını anlatarak bir çeşit günah çıkarmak, gelecek kuşaklara ders vermek ve siyasal hasımları kötülemek veya kendisini savunmak gibi amaçlar doğrultusunda yazıldığı da bilinmektedir.⁷ Bu çalışmada incelenen hatırat ve notlardaki ifadeler genel kanı ile paralellik arz etmekte ve pişmanlık, hesaplaşma, günah çıkarma ve kendisini savunmak gibi öğeleri barındırmaktadır.

Yukarıdaki tanımlamalar etrafında Hasan Şem’i Ergin’e ait elimizdeki notların bir kısmı hatırat, bir kısmı da günlük özellikleri taşımaktadır. Kızı Nurten’e hitaben yazdığı; çocukluk ve gençlik yılları, ailesi, siyasal hayatı ve 1957 yılına kadar başından geçen hadiseleri anlattığı kısım hatırat niteliğindedir. 1957 seçimlerinden 28 Mayıs 1960’a kadar yazdıkları ise günlük kapsamında değerlendirilmelidir. Gerisinde bıraktığı bu notlarla Şem’i Ergin’in hem günün hem de geçmişin fotoğrafını çekme gayretinde olduğu görülür. Tıpkı Sultan II. Abdülhamid devri ricalinin II. Meşrutiyet döneminde alelacele yazdığı hatıratlar⁸ ve Yassıda duruşmalarında delil olarak kullanılan diğer hatırat, günlük ve notlarda olduğu gibi Ergin’in yazdıkları incelendiğinde kendisini devrinin günahlarının ve hatalarının dışında tutma ve sorumluluğu olmadığını gösterme çabasında olduğu gözlemlenebilmektedir.

Hasan Şem’i Ergin Kimdir?

Hasan Şem’i Ergin 3 Nisan 1913 tarihinde Hüseyin Rahmi Bey ve Fatma İsmet Hanım’ın çocukları olarak Gebze’de dünyaya geldi. Subay olan babası Hüseyin Rahmi Bey ordudan kıdemli yüzbaşı olarak emekli oldu. İyi derecede Fransızca bilen Hüseyin Bey, emeklilikten sonra maddi durumunun yetersiz

⁵ Okay, agm., s. 448.

⁶ Ali Birinci, “Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 41, C.XIV, Temmuz 1998, s. 611.

⁷ İbrahim Olgun, “Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı”, *Türk Dili Dergisi Anı Özel Sayısı*, TDK Yayınları Mart 1972, C.XXV, s. 405. Ayrıntılı bir anı bibliyografyası için bkz. Şevket Kamil Akar, İrfan Karakoç, “Siyasi Tarih Kaynağı Olarak Hatırat ve Gezi Notları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (2) 1, 2004, s. 383-421.

⁸ Birinci, agm., s. 613.s

kalması nedeniyle Maarif Vekâletine başvurarak Samsun Kız Orta Mektebine Fransızca muallimi olarak atandı. Bu atamayla birlikte Hasan Şemi Ergin'in Samsun günleri de başlamış oldu. Maddi imkânsızlıklar nedeniyle tahsilinin bir kısmını dayısı Mazhar Akpınar'ın yanında İzmir'de sürdüren Ergin, sırasıyla Samsun ve Kastamonu Liselerinde okuyarak orta öğrenimini tamamladı.⁹ Liseden sonra maddi imkânsızlık nedeniyle üniversiteye gidemeyen Ergin bu süreçte Samsun Lisesi'nde jimnastik hocalığı yaparak harçlığını çıkardı. Daha sonra Ankara Adliye Hukuk Mektebi'ni kazandı ve kendi anlatımına göre büyük sıkıntılar içerisinde sürdürdüğü üniversite öğrenimini 1936 yılında tamamladı. Mezuniyet sonrası askerlik görevini Samsun'da yedek subay olarak yerine getirerek 1 Kasım 1937'de terhis oldu. 2 Kasım 1937'de Ankara Asliye Mahkemesi Kâtip Adaylığına, 17 Kasım 1937'de Eskişehir Hâkim Muavinliğine tayin edildi. 7 Aralık 1939'da Malkara Cumhuriyet Savcılığı'na atanan Ergin burada 5 sene çalıştıktan sonra 30 Aralık 1944'te Manisa Cumhuriyet Savcılığına atandı.¹⁰ 1946 seçimlerinde DP'yi desteklemesi nedeniyle "sürgün" olarak nitelenebilecek bir atama kararıyla Mardin'e tayin edildi ve 27 Ağustos 1947'de buradaki görevinden istifa ederek 21 Ekim 1947'de Manisa Barosuna kaydolup serbest avukatlığa başladı. Kızı Nurten'e yazdığı mektupta tayin için şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Çok üzülüm. Çalışmanın mükâfâtı böyle mi olacaktı? Tam terfi ve bir vilayette müdde-i umumilik beklerken Mardin Müdde-i Umumi Muavinliğine tayin edilecektim. Bir anda memuriyetten ayrılarak hukuk ve hürriyet için mücadele etmeye karar verdim.*" Ergin sonraki yıllarda "*Bugün (1957) aynı şeyleri biz yapıyoruz*" diyerek kendi partisinin uygulamalarını da eleştirmekten sakınmamıştır.¹¹

Manisa eşrafından ve kuruluş yıllarında Demokrat Parti'nin ileri gelenlerinden biri olan Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu'nun¹² dostluğunu kazanmış

⁹ Ergin 5 Kasım 1957 tarihinde yazmış olduğu mektubunda hayat hikayesini bu şekilde anlatmaktadır. Milliyet gazetesinde çıkan bir haberde ise Galatasaray Lisesi mezunu olduğu yazılmıştır. *Milliyet*, 02.02.1967.

¹⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi* (Bundan sonra BCA olarak kısaltılacaktır), 10.09.8.25.3; *TBMM Albümü 1920-2010*, C.2, Ed. Sema Yıldırım-Behçet Kemal Zeynel, Ankara 2010, s. 65.

¹¹ *BCA*, 10.09.8.25.3.181.

¹² Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu 1900 yılında Manisa'da doğdu. Dergâh, Yeni Mecmua, Resimli Gazete, Son Telgraf ve Vatan Gazetelerinde gündelik ve politik konularda yazıları yayınlandı. Takrir-i Sükûn Kanunu kapsamında Elazığ Şark İstiklal Mahkemesinde yargılandı. 1946'da çok partili siyasal hayata geçilmesiyle DP'ye katıldı ve 1950'de Manisa Milletvekili seçildi. I. ve II. Menderes Hükümetlerinde Devlet ve İçişleri Bakanlığı da yapan Karaosmanoğlu, 6-7 Eylül Hadiseleri ve İspat Hakkı Kanunu hakkındaki tartışmalar nedeniyle Adnan Menderes'le görüş ayrılığına düştü ve 1955'te partiden ihraç edildi. Kendisiyle beraber partiden ihraç edilen arkadaşlarıyla Hürriyet Partisi'ni(HP) kurdu. 1957 seçimlerinde HP başkanı olamayınca 1958'de CHP'ye katıldı. 27 Mayıs sonrası Kurucu Meclis'e seçilen Karaosmanoğlu, 1961'de CHP'den Manisa milletvekili olarak seçildi ve 1962'de CHP'den istifa ederek siyasi hayatını sonlandırdı. Karaosmanoğlu ve HP için daha detaylı bilgi için bkz. Tanel Demirel, "Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Der. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul

olan Ergin, onun da desteğiyle mesleğini Manisa’da icra etti. Bu tarihte siyasete de dâhil olan Ergin, 1947-1950 yılları arasında DP İl İdare Kurulu Başkanlığı görevini yürüttü¹³. Memuriyetten istifa edip siyasete atılarak aldığı riski şu sözlerle ifade hatıratında şu şekilde ifade belirtmektedir:

“Her şeye göğüs germeye karar verdim. Ve memuriyetten istifa ettim. 947 yılının 2 Temmuzunda istifa telgrafını vekâlete gönderdim. Başlangıçta çok zorluk çektim. Eve çocuklarıma yiyecek temin edebilmek, ev kirası ödeyebilmek için çok çetin hayat mücadelesiyle karşı karşıya kalmıştım. Azim ve imanımın bir de Allah’ımdan başka yardımcım yoktu. Böylece hem işinizi temin edebilmek için hayat mücadelesi yaptım. Bir taraftan da Demokrat Parti’ye girerek o günkü iktidar ile mücadele ettim”.¹⁴

Manisa’da görev yaptığı dönemde Şemi Ergin yalnız siyasetle ilgilenmemiş bunun yanında 1946 yılında Manisaspor’un yeniden kurulmasına da öncülük etti.¹⁵

Gerek Cumhuriyet Savcılığı döneminde gerekse de avukatlık yaptığı dönemde Manisa’nın sevilen simalarından biri haline gelen Ergin, DP’nin bölgede teşkilatlanmasında önemli işlere imza attı. Çok partili siyasal yaşamın inşa edildiği hassas bir dönemde aktif yerel siyasetin içinde yer alan Ergin hükümetin takibatı altında faaliyetlerini yürüttü.¹⁶ 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP’nin Manisa’da seçimi kazanması sonucu Meclise girmeye hak kazanan Şemi Ergin,¹⁷ vekillik hayatı boyunca toplumun her kesiminin sevdiği, saygı duyduğu ender politikacılardan biri oldu. Şemi Ergin milletvekilliği ve bakanlık yaptığı dönemde Kızılay Başkanlığını da yürüttü. 1954 seçimlerinden sonra parti teşkilatlarındaki bozulmaya hatıratında dikkatleri çeken Ergin, bu konuyla ilgili

2015, ss. 349-354; Mustafa Albayrak, “Hürriyet Partisi’nin Türk Siyasi Hayatındaki Yeri ve Önemi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XXIV, S. 71, Temmuz 2008, Ankara, ss. 341-379; Gül Tuğba Taşpınar Dağcı, “Türk Siyasi Tarihinde Hürriyet Partisi’nin Yeri”, *Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2005, S.8, ss.15-29; Diren Çakmak, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Gazî Akademik Bakış*, C. 2, S. 3, Kış 2008, ss. 153-186; .Lütfi Düzdemir, *Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu*, Celal Bayar Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 1996; Bülent Bal, Aydın Siyaset İlişkisi Bağlamında Hürriyet Partisi, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017.

¹³BCA, 10.09.8.25.3.181.

¹⁴ BCA, 10.09.8.25.3. s. 10-11.

¹⁵<http://www.manisaspor.org.tr/tarihce.htm> (Erişim Tarihi: 03.03.2017).

¹⁶ Emniyet Arşivlerindeki kayıtlarda isim kısaltması olarak ŞM veya ERG harfleri kullanılmaktaydı. İşi başlığı karşısında şunlar yazmaktadır: “*Manisa İl Demokrat Parti Başkanı olup Tecemmüt Kanununa aykırı hareket ettiği iddiası ile adalete verildiği gazeteden nesredilen. Karteks No:96903, Dosya No:12273/3411*”. Zafer Toprak, “Demokrasiye Geçerken Muhalefete Gözaltı Fişler ve Fişlenenler”, *Toplumsal Tarih*, Mayıs 1998, S. 53, s. 8

¹⁷ Ergin’le birlikte Manisa’dan milletvekili seçilen diğer isimler şunlardır: Aday listesinden vekil seçilenler şu isimlerdir: Hamdullah Suphi Tanrıöver(Bağımsız), Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Refik Şevket İnce, Samet Ağaoglu, Kazım Taşkent, Muhlis Tümay, Adnan Karaosmanoğlu, Sudi Mihçioğlu, Muzaffer Kurbanoglu, Dr Faruk İlker, Dr. Nafiz Körez. *Milliyet*, 16.05.1950, s. 5.

sunduğu raporlarla Başbakanın güvenini ve takdirini kazanmayı bildi.¹⁸ 9 Aralık 1955'te IV. Menderes Kabinesi'nde Devlet Bakanlığı'na sonra da 28 Temmuz 1957'de Milli Savunma Bakanlığı'na getirildi ve bu görevini V. Menderes kabinesinde de sürdürdü. 19 Ocak 1958'de bakanlıktan istifa ettikten sonra, bu kez de 9 Aralık 1959'da Ulaştırma Bakanlığı'na getirildi ve bu görevinde 27 Mayıs Darbesi'ne kadar bulundu.

Şemi Ergin 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra Yassıada Yüksek Adalet Divanınca, Anayasayı çiğnediği suçuyla 4 yıl 2 ay ağır hapis cezasına çarptırıldı. Çıkarılan af yasasından yararlanarak özgürlüğüne kavuştu¹⁹. 1974 yılında çıkarılan “Siyasi Hakların İadesi Kanunu” ile siyasi haklarının verilmesine rağmen yeniden siyasete girmedi.²⁰ 1 Ocak 1964'ten 28 Şubat 1978'e kadar Türkiye İş Bankası İstanbul Hukuk Müşavirliğinde sözleşmeli avukat olarak çalıştı. 18 Ocak 1996'da vefat eden Şem'i Ergin, Ankara Karşıyaka Mezarlığında toprağa verildi.²¹

Şemi Ergin'i tanıyanlar onun yufka yürekli, yardımsever, insancıl, disiplinli, çalışkan ve iş bitirici bir karaktere sahip olduğunu vurgulamaktadırlar. Az konuşan, içine kapanık sakin mizaçlı biri olarak da tanımlanmaktadır.²² Milli Müdafaa Vekilliği yaptığı dönemde emrindeki personelin ihtiyaçlarının karşılanması için elindeki bütün imkânları kullandığı bilhassa vurgulanır. Mahrumiyet bölgelerinde okuyan veya okul olmadığı için okuyamayan subay çocukları için açtığı yurtlar, çocuğu hasta olan subayların gerekirse yurtdışında tedavi olmaları için kısıtlı kadroları bu insanlar için kullanması onun şöhretinin ordu saflarında yayılmasındaki etkenlerdendir.²³

DP ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasındaki sert siyasi mücadelede DP saflarında yer almasına rağmen Ergin taraflı tarafsız bütün çevrelerin sempatisini kazanmış bir politikacı olarak dikkatleri çeker. Bu kadar sevilmesi ve saygı duyulmasının altında mizacı yatmaktadır. Sadun Tanju onun bu yönünü şu şekilde tanımlar:

“Onu herkes gayet mutedil, ölçülü ve sakin bir insan olarak tanıyordu. Ne seçim propagandası sırasında, ne meclis kürsüsünde ne de herhangi bir vesile ile şiddetli ithamkar sözler sarf ettiği duyulmamıştı. Tenkit ederken veya tenkit edilirken babacan müsamahalı halini kaybetmezdi. Bu bakımdan muhalif ve muvafık bütün çevrelerde hakkında ehemmiyetli bir tenkit yapılamayan nadir politikacılardandı.”²⁴

¹⁸ BCA, 010.09.8.25.3.175; 010.09.8.25.3.176.

¹⁹ *Milliyet*, 19.10.1962, s. 7.

²⁰ *Milliyet*, 17.04.1974, s. 6.

²¹ <http://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/hasan-semi-ergin> (Erişim Tarihi:21.04.2017).

²² Mürkerrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, C.1, İnkılap Yay., İstanbul 2014, s. 227.

²³ Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, Yay. Haz. Ergin Konuksever, YKY Yay., s. 80-81.

²⁴ BCA., 10.09.21.61.1.

Hasan Şemi Ergin'in Hatıratı

Bu çalışmanın esas konusu olan H. Şemi Ergin'e ait olan hatırat, günlük ve mektuplar 27 Mayıs Darbesi sonrası evinde yapılan aramada bulundu ve savcılık tarafından Yassıada yargılamalarında delil olarak kullanıldı. 1 Eylül 1960 günü saat 10.30'da Ergin'in evinde yapılan arama sonucunda; Kızı Nurten'e hitap eden 147 sayfalık hatırat, 11 ve 27 Mayıs 1960 tarihli notlar, tarihsiz bir not ile 30 Mayıs 1960 tarihli iki telgraf, 22 Mayıs 1960 Vekiller Heyeti başlıklı 24 sayfalık bloknot, Milli Savunma Bakanlığında istifası dolayısıyla aldığı 61 mektup, 2 kart, 14 telgraf ve gazete kopyelerini içeren bir dosya ile Faruk Güventürk imzalı 28 Aralık 1957 ve 23 Temmuz 1959 tarihli iki adet mektup ele geçirildi.²⁵ Aramanın nasıl yapıldığının detaylı bir şekilde anlatıldığı zabıt varakasında yer alan şu ifade elimizdeki notlar haricinde kayıp bir defterin daha olduğunu göstermektedir:

"Evvla çalışma odası olduğu anlaşılın odaya gelinerek mevcut yazıhanenin kilitli bulunan gözleri açıldıktan umumiyetle kullanılmamış zarf, kâğıt, kartvizit ve bloknotların mevcut olduğu görüldü. Yalnız bunların arasında 1 Kasım 1957 Şemi Ergin yazılı bir hatıra defterinin mevcut sayfalarının boş olup arada tahminen 50-60 kadar yazılmış yaprakların koparılmış olduğu diplerinden kalan kâğıt bakiyelerinden anlaşıldı. Kâğıt bakiyelerinde okunabilir yazı olmadığından bu defterin de alınmasına lüzum görülmedi."²⁶

İncelenen hatıra defteri 5 Kasım 1957 günü "Sevgili Kızım Nurten" diye başlayıp 5 Mayıs 1960 tarihinde sona ermektedir. Buna ek olarak 22 sayfadan oluşan bir bloknot ile 22, 27 ve 28 Mayıs 1960 tarihlerinde yazdığı 3 not daha bulunmaktadır. "Şemi Ergin" antetli kağıtlara yazılan, toplamda 147 sayfadan oluşan ve kızı Nurten'e hitaben yazılan bu hatıratta Şemi Ergin'in ailesi, eğitim ve meslek hayatı ile siyaset sahasında yaşadığı mühim hadiseler hakkında geniş malumat yer almaktadır. Ergin bu şahsi notlarını devrin ricalinde sıklıkla görülen bir şekilde Osmanlı Türkçesiyle yazmıştır.²⁷ Neden diğer çocuklarına değil de Nurten'e yazdığını mektubunda açıklayan Ergin, bunun bir anlamı olmadığını, sadece aklına öyle geldiğini ifade etmiştir. Bu sözlerinin devamında esas önemli konuya değinerek neden bunları yazma ihtiyacı hissettiğini şu sözlerle anlatır:

"Peki babacığım neden bu uzun mektubu yazmak lüzumunu hissettin diyeceksin. İşte asıl mühim tarafı da bu. Evet hissettim. Çocuğum öyle günler yaşıyor ve öyle anların arifesindeyiz ki tarihin hakkımda yazacağı şeyler elimde olmadan aleyhimde olabilir de o zaman sen bu mektubu ortaya çıkararak

²⁵ BCA, 010.09.21.61.1.

²⁶ BCA, 010.09.232.716.1.

²⁷ Demokrat Partili sanıklardan Rıfki Salim Burçak kendilerinin eski harfle not tutmalarının yasak olmasına rağmen Yassıada duruşmalarında hâkimlerin dahi notlarını eski harflerle yazdıklarını hatıratında nakletmektedir. Rıfki Salim Burçak, *Yassıada ve Öncesi*, Çam Matbaası Ankara 1976, s. 257.

babanın tarih nazarındaki durumunu açıklayacak ve tarihin hakkımda belki yanlış olarak verdiği hükmü tashih edebilesin/edeceksin. İşte yavrum böyle günlerin arifesindeyiz. Bu mektubu yazmağa başladığım tarihe de bir göz atarsan sebebi anlamış olursun.”²⁸

Ergin’in bu sözlerine karşılık Yassıada’da yargılanan arkadaşlarının bir kısmı bu hatıralara ve günlüklere şüphe ile yaklaşıp sonradan kendisini kurtarmak için yazıldığını ima ettiler.²⁹ Çalışmada bu iddiaları destekleyecek bir delile rastlanılmamakla beraber Başsavcılığın Ankara-İstanbul Olayları davasında mahkemeye sunduğu esas hakkındaki mütalaası incelendiğinde Ergin’i hatırat ve mektuplarında yazılanların da kurtarmaya yetmediği görülür. Savcılık Celal Bayar’ı bir numaralı sanık, Adnan Menderes’i de dikta rejiminin kurucusu ve tenkil rejiminin sahibi olarak suçlarken, Bakanlar Kurulu üyelerini menfi ve hukuksuz gidişi önlemeyip, anayasanın kendilerine verdiği yetkiyi kullanmayarak suç fillerinin tatbikçilerini desteklemekten ötürü suçlu kabul etti. Kabinenin üyesi olan Ergin de bundan nasibini alırken, hatıra defterine olaylarla ilgili aldığı notlarda icraatları eleştirmesine rağmen hiçbir şey yapmaması mahkemece şu sözlerle eleştirildi:

“Gerçi Şem’i Ergin ve Ethem Menderes şahıslarına ait hatıra defterlerinde bu son tutumları ağır bir şekilde tenkit eder görünmüşlerse de kanaatimizce herhangi bir cereyana kapılıp olaylar içine sürüklenen şahıslara nispet hadisenin vahametini idrak ede ede bu Anayasa dışı rejimin faaliyetini ve tatbikatını hükümet üyesi olarak benimsemek daha vahim ruh haletini ve suçluluk kastını tebarüz ettirir.”³⁰

Savcılık, hatırat ve günlükte yer alan ifadelere dayanarak Şem’i Ergin ve Ethem Menderes’in bile bile suç işlemeye devam ettiklerine kanaat getirmekteydi.

Ergin’in yukarıda kastettiği tarih DP’nin oy kaybetmesine rağmen tekrar tek başına iktidar olduğu 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan genel seçiminden hemen sonraki günlerdir. 1954 ile 1957 seçimleri arasında geçen süreç iktidardaki DP için oldukça yıpratıcı oldu. 1955 yılından itibaren ekonomide yaşanan olumsuz gelişmeler iç siyaseti doğrudan etkileyerek hem muhalefet partilerinin etkinliklerini arttırmasına hem de parti içi muhalif söylemin güçlenmesine yol açtı. Bunun bir sonucu olarak iktidar hem parti hem de ülke içinde söylem ve eylemlerini sertleştirme yoluna gitti. İspat Hakkı Kanunu³¹ tartışmaları sonrasında parti içi muhalefetin su yüzüne çıkması ile partiden ihraç edilenler ve

²⁸ BCA, 10.09.8.25.3.190.

²⁹ Bkz. Cahide İleri, Tevfik İleri Yassıada ve Kayseri Günlükleri, Ötüken Neşriyat, Ankara 2006, s. 175; Samet Ağaoğlu, *Marmara’da Bir Ada*, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s. 38-39.

³⁰ *Yassıada Zabıtları III, İstanbul Ankara Olayları Davası*, C.4, Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 3108-3109.

³¹ Meselenin basındaki yansımaları için bkz. Çağla Kubilay, “Demokrat Parti Döneminde Basında İspat Hakkı Tartışmaları”, *İletişim Araştırmaları*, 12(1), 2014, ss. 11-43.

istifa edenlerin Hürriyet Partisi'ni kurması ve seçim arifesinde Fuat Köprülü³² gibi partinin önde gelen isimlerinden birinin istifa etmesi DP'yi sarsan hadiselerdendi. Öte yandan muhalefetin her türlüüne karşı tedbirler alan DP iktidarı 1956 yılında değiştirdiği basın kanunuyla basın üzerindeki baskısını daha da arttırırken,³³ yargı ve üniversitelerde yapılan tasfiyelerle bürokrasiye de gereken mesajı verildi. 1956 yılında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun çıkarılarak muhalefetin propaganda yapması engellendi, bu kanuna dayanarak CHP'li Kasım Gülek, Cumhuriyetçi Millet Partili (CMP) Osman Bölükbaşı hakkında soruşturmalar açılması sağlandı.³⁴ Seçim sürecinde yaşanan gerginliklerin yansıması sandık başındaki olaylarda devam etti ve seçim günü ülke genelinde yaşanan hadiselerde ölen ve yaralananlar oldu.³⁵ Yaşanan tüm bu hadiseler Ergin'i bu günlerde böyle bir hatırat yazmaya sevk etmiş olabilir. Anlaşılan o ki Şem'i Ergin de demokratik düzenin tehlikeye girdiğinin farkına erken varanlardandı. Hatıratındaki eleştirel ifade tarzı bunu doğrular niteliktedir. Endişesi öyle bir noktadadır ki mektubunda şöyle bir ifade kullanır: “*Öyle günlerin arifesindeyiz ki başımdan her şey geçebilir. Adeta açıklamağa vakit bulamadan bu dünyadan ayrılabilirim*”.³⁶ Ülkede siyasi gerginliğin had safhaya ulaştığı ve 1957 seçimi sonrası yeni kabinenin ilan edileceği günlerde Ergin'i bu kadar korkutan ve yukarıdaki satırları yazmaya iten şeyin ne olduğu merak konusudur. Hatıratın devamında bu ifadeyi destekleyecek her hangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak evinde yapılan aramada bulunduğunu belirttiğimiz sayfaları yırtılmış olan defter bu hususun üzerinde daha çok durulmasını gerektirmektedir. Sayfaları yırtılmış olan defterin 1 Kasım 1957 tarihinde başlamış olması içinde yer alan bilgilerin kısa bir süre sonra patlak verecek olan “9 Subay Olayı” ile ilgili olup olmayacağı yönünde ciddi şüpheler uyandırmaktadır. Eldeki mevcut bilgi ve belgeler ışığında aşağıda değerlendirilecek olan olayda Ergin'in rolünün aydınlatılabilmesi için yeni belgelere ihtiyaç olduğu açıktır.

Hatırat ve notlar oldukça geniş bir zaman dilimini içinde barındırmasından ötürü bu çalışmada yalnızca 27 Mayıs Darbesine giden yolda önemli olduğu düşünülen birkaç hadisenin Ergin tarafından nasıl aktarıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda Şem'i Ergin'in Milli Müdafaa Vekili olduğu dönemde

³² Köprülü'yü istifaya götüren süreç ve sonrasındaki siyasi hayatı için bkz. Nasrullah Uzman, “İktidardan Muhalefete M. Fuad Köprülü'nün Siyasi Mücadelesi (1956-1966)”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 7, S. 13, Kış 2013, ss. 185-208.

³³ Bu dönemdeki basın davaları ve tutuklanan gazeteciler için bkz. Önder Deniz, “Demokrat Parti Dönemi Tutuklu Gazeteciler Sorunu”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.70, Autumn 2018, ss. 435-446.

³⁴ Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 2, S. 4, Yaz 2009, s. 128.

³⁵ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Taribinde Demokrat Parti 1946-1960*, Phocix Yay. Ankara 2004, s. 298.

³⁶ *BCA*, 10.09.8.25.3.189.

cereyan eden ve istifasıyla sonuçlanan 9 Subay Olayı ile Münakalat Vekilliği yaptığı sırada Turgutlu ve Kayseri’de İnönü’nün yolunun kesilmesine neden olan olaylar incelenecektir.

Dokuz Subay Olayı ve Şemi Ergin

Olaylı geçen 1957 genel seçimlerinden henüz iki ay geçmişken hükümet, ordu içinden gelen bir ihbarla sarsıldı. 25 Aralık 1957 günü Samed Kuşçu adında bir subay ordu içerisinde isyan çıkarmak ve hükümeti devirmek amacıyla bir örgütün var olduğunu hükümete yakın çevrelere duyurdu. Tarihe “9 Subay Olayı” olarak geçen hadise darbe hazırlığında olduğu iddia edilen subayların tevkif edilmesiyle başladı. Soruşturma derinleştikçe gözaltı sayıları ve süresi de arttı. Bir yılı aşkın bir süre yapılan soruşturmalar ve incelemelerden hiçbir sonuç elde edilemeyerek olaya karıştığı iddia edilen subayların hepsi serbest kalırken ihbarı yapan Binbaşı Samed Kuşçu asılsız ihbar ve orduyu isyana teşvik suçundan hüküm giydi.³⁷

Hadise incelendiğinde aslında Samed Kuşçu’nun ihbarının tamamen gerçek olduğu, ihtilal örgütlerinin ordu bürokrasisi ve hükümet çevresindeki etkili isimleri sayesinde soruşturmaları sonuçsuz bıraktığı görülmektedir. 27 Mayıs Darbesi öncesi ordu içinde birden çok ihtilalci örgüt yer almakta ve bunların önemli bir kısmı da birbirinden habersiz hareket etmekteydi. Hücre tipi örgütlenmenin bir sonucu olarak tutuklanan subayların birbirinden habersiz olması sorgulamalar esnasında açık vermelerini engellerken, soruşturmanın sertleşmesine rağmen arkadaşlarını ele vermemeleri netice alınamamasında önemli unsurlardandı. Öte yandan Kuşçu’nun bu süreçte çelişkili ifadeler vermesi hükümet çevrelerinde de ihbarın asılsız olabileceğine yönelik şüpheleri arttırmıştı. Nihayetinde ordunun böyle bir olaydan zarar görmemesi için konunun üzerinin kapatılmasını isteyen Başbakan Menderes’e karşılık³⁸, Cumhurbaşkanı Bayar’ın detaylı inceleme talebi değerlendirildiğinde tarihin Bayar’ı haklı çıkardığı görülmektedir. Bu sebeple konu üzerinde çalışma yapan

³⁷ Olayla ilgili Celal Bayar’ın anlatımı için bkz. Cüneyt Arcayürek, *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s. 261-264. 27 Mayıs darbesinin organizatörlerinden Osman Köksal’ın anlatımı için bkz. Uğur Mumcu, *İnkılap Mektupları*, Um:Ag Vakfı Yay, Ankara 2009, s. 34-40. Konunun detaylı incelenmesi için bkz. Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İç Yüzü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 53-76; Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İstanbul 2004, s. 95-109; İdris Gürsoy, *Dokuz Subay Olayı ve Samed Kuşçu*, Kaynak Kitapları, İzmir 2012.

³⁸ İsmet Bozdağ, *Darağacında Bir Başbakan Menderes*, Truva Yay. İstanbul 2004, s. 159-160. Bayar’a göre Menderes’in bu tutumu “Oğlunun suçunu tabkik etmek istemeyen müzdarip bir baba halidir.” Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Der. İsmet Bozdağ, Tercüman Yay. İstanbul 1986, s. 119-120.

bütün uzmanlar ve dönemin tanıklarında bu hadise aydınlatılabilseddi 27 Mayıs Darbesinin önüne geçilebilirdi kanaati yaygındır.³⁹

Şemi Ergin'in bu hadisedeki rolü tam olarak aydınlatılamayan hususlar arasındadır. Milli Müdafaa Vekilinin emir subayı olan Adnan Çelikol ve ona yakın olan bir diğer subay Binbaşı Faruk Güventürk'ün bu konudaki ifadeleri çelişkilidir. 1957 seçimlerinden sonra Çelikol aracılığıyla Şemi Ergin'le görüşen Güventürk orduda yapılması gereken ıslahatlarla ilgili bir rapor sundu. Bu görüşmeden çıkarken Ergin Güventürk'ün kendisine “*Tabancamla emrini zedeğim*” demiş olduğunu ifade etmesine karşılık⁴⁰, Güventürk hatıralarında buna ilave olarak “*Başımıza geçin ihtilal yapalım*” dediğini, Ergin'in yanıt olarak “*Ben basit bir avukatım, bir ihtilale liderlik yapabilecek adam değilim, böyle işlerle uğraşamam*” dediğini iddia etmektedir.⁴¹ Benzer bir iddia daha sonra Kazım Taşkent⁴² tarafından da dile getirildi.⁴³ Ergin'in neden gerekli işlemleri yapmadığı sorusuna İpekçi ve Coşar darbeye teşebbüs soruşturmasının başlaması sebebiyle “*belki de lüzum ve vakit kalmadığından*” yanıtını vermektedir. İpekçi ve Coşar'ın savları durumu açıklamak için yetersiz olmakla beraber ortada iki sonuç kalmaktadır. Ya Şemi Ergin olayların örtbas edilmesine göz yumdu ve sessiz kaldı veyahut Faruk Güventürk yalan söylüyordu.⁴⁴

Sezai Okan'ın aktardığına göre Güventürk'ün ertesi gün Ergin'e sunmak üzere hazırlamış olduğu raporda Başbakan ve Cumhurbaşkanı'na karşı ağır

³⁹ Celal Bayar olayla ilgili verdiği bir röportajda şunları söylemiştir: “*Gerçekten 9 Subay Olayı iyi değerlendirilmiş olsa idi 27 Mayıs olmazdı.*”, *Milliyet* 14.01.1970, s. 5. Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru, Baba Matbaası 1972*, s. 142-143. Durmuş Ali Arslan, Ahmet Çağrıncı, Mustafa Albayrak, “Sosyolojik Açından Türk Siyasal Hayatında Demokrat Parti ve Adnan Menderes”, *Journal of Human Sciences*, 14(1), s.844; Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

⁴⁰ Adnan Çelikoğlu, *Bir Darbeci Subayın Anıları*, Yay. Haz. Ergin Konuksever, YKY Yay., s. 92-93.

⁴¹ İpekçi-Coşar, *age*, s. 50; Gürsoy, *age*, s. 32.

⁴² 1894 Preveze doğumlu olan Kazım Taşkent erken Cumhuriyet devrinin önemli bürokratları arasında yer almaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması sonrası İstanbul Mühendis Mektebindeki öğrenimi yarım kalan Taşkent 1920-1925 yılları arasında Almanya'da kimya öğrenimi gördü. Alpullu, Eskişehir ve Turhal şeker fabrikalarının kuruluşunda önemli hizmetleri olan Taşkent 1944'te Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü'nden ayrılarak Yapı Kredi Bankası'nı kurdu. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'den Manisa Milletvekili olarak seçilmesine rağmen 1953 yılında istifa etti. TBMM Albümü 1920-2010 2. Cilt(1950-1980), Ed. Sema Yıldırım-Behçet Kemal Zeynel, TBMM Yayınları Ankara 2010, s. 584. Hakkında bkz. Kazım Taşkent, *Yaşadığım Günler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Haziran 1997.

⁴³ Çelikoğlu, *age*, s. 94; Cüneyt Arcayürek, *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, Bilgi Yay. Ankara 1985, s. 297.

⁴⁴ Duruma ilişkin Hale şu yorumda bulunmaktadır: “Ergin komploculara gizli sempati mi duyuyordu (Bu nedenle mi Güventürk'ü tutuklamadı)? Güventürk'ün yukarıda aktarılan anlatımı bunu göstermesine karşın emin olmak olanaksız. Dahası hemen ardından Savunma Bakanlığından ayrılışı diğer hükümet üyelerinin kuşkulananmış olabileceklerini gösteriyor.” William Hale, *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yay. İstanbul 1996, s. 97, 32 nolu dn.

ifadeler ve Şemi Ergin'in idarenin başına geçmesi teklifi yer almaktadır. Okan'ın bu raporu yakıp imha ettiği iddia edilmektedir.⁴⁵ Ancak büyük bir gizlilik içinde çalışan ve gerisinde yazılı herhangi bir belge veya not bırakmayan ihtilal örgütlerinin Milli Savunma Bakanı'na ordudaki ıslahat ile ilgili sunulan bir raporda bu tür bir ifadeye yer vermesi pek akla yatkın gelmemektedir. Örsan Öymen ise Ergin'in bu tavrını "*istemem yan cebime koy*" yaklaşımı olarak değerlendirmektedir.⁴⁶

Samet Kuşçu olayının patlak vermesi üzerine İstanbul'a çağrılan Şemi Ergin yeterli delil olmadan bu tür bir suçlamanın doğru olmayacağını düşünmekteydi. Hatıratında o gün yaşananları anlatan Ergin hadiseyi şu şekilde değerlendirmişti:

"Düşündüm. Türk ordusunda böyle bir hareket olabilir mi. Bu orduyu en çok anlayan içlerine en fazla nüfuz eden bir insan olarak düşündüm, düşündüm... Buna imkân göremedim. Subaylar arasında bazı huzursuzluklar hatta iktidarımıza karşı gayri memnunluklar mevcut. Bunu biliyor ve telafi edebilmek için yılmadan yorulmadan çalışıyorum."⁴⁷

Onun darbe teşebbüsüne ihtimal vermeyen yaklaşımı Başbakan Menderes'e de sirayet etti. Menderes Dr. Mükerrerem Sarol'la yaptığı görüşmede 9 Subay Hadisesi hakkında şunları söyledi:

"Doktorum şüyu vukuundan beter, gerçekten çok üzücü bir hadise. Cumhurbaşkanı mademki bir taaffüm vardır, yarayı açmak ufuneti dışarıya akıtmak lazımdır düşüncesinde idi. Henüz vahim olmadığına inandığım bir iltihabın bütün gövdeyi(orduyu tümüyle) enfekte edeceğinden endişe ediyorum... Askerler meseleyi kendi aralarında kanun ve usullere dayanarak çözenin daha doğru olacağını ifade ettiler. Bizde öyle yaptık."⁴⁸

Başbakan ayrıca Şemi Ergin'le ilgili olarak da: "*Günahımı almaya gönülüm razı olmuyor ama Şemi Ergin bu konu üzerinde umduğum, beklediğim cesur ve ciddi davranışı göstermedi. Beni nabak yere şüpheye düşürdü*" dedi⁴⁹. Üzerinde oluşan bu tartışmalı durum Şemi Ergin'in bakanlığı sürdürmesini imkânsız kıldı.⁵⁰ Cumhurbaşkanı Bayar ve İçişleri Bakanı Namık Gedik'le arasındaki güven ve iletişim sorunu⁵¹

⁴⁵ İpekçi-Coşar, *age.*, s. 52.

⁴⁶ Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daba Var 1908-1980*, Doğan Kitap İstanbul 2010, s. 158.

⁴⁷ *BCA*, 10.09.8.25.3.159.

⁴⁸ Mükerrerem Sarol, *Bilinmeyen Menderes*, C.2, İnkılap Yay., İstanbul 2014, s. 234

⁴⁹ Sarol, aynı yer.

⁵⁰ Ergin, İstanbul ve Ankara'daki olayların Yassıada'da görüşüldüğü dava esnasında Milli Müdafaa Bakanlığında ayrılma gerekçesini de şu sözlerle açıkladı: "*Dokuz subay hadisesinin tabkikatı dolayısıyla vaki müdahalelerde o vekalet sandalyesinde kalmam, gerek tabkikat mevzuu bulunan ve mevkuuf bulunan 9 subay arkadaşın aleyhine olacağı hususundaki kanaatim ve gerekse bu yoldaki cebelleşme ile benim hizmet etmek istediğim Türk ordusuna artık hizmet edemeyeceğimin anlaşılması dolayısıyla Milli Müdafaa vekilliğinden ayrılmış bulunuyorum.*" *Yassıada Zabıtları III, İstanbul Ankara Olayları Davası*, C.1, Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 531.

⁵¹ 1957 seçimlerinden sonra Bayar'la yaptığı bir görüşmede Namık Gedik'in daha pasif bir göreve getirilmesi önerisinde bulunan Ergin, Başbakanlık Ofisi'nde diğer bakanların da hazır bulunduğu

da eklenince 19 Ocak 1958 günü sağlık sorunlarını bahane göstererek istifa etti⁵² ve yerine Ethem Menderes atandı.⁵³ İstifası yurt çapında yankı bulan Ergin'e ülkenin dört bir yanından destek telgrafları ve mektupları yağdı⁵⁴. Adnan Menderes'in en güvendiği isimlerden birini bu göreve getirmesi manidar olmakla beraber almış olduğu bu tedbir ordu içerisindeki cereyanları önceden öğrenmesine, tedbir almasına ve darbenin önlenmesine yetmedi.⁵⁵ Üstüne üstlük atamış olduğu son iki Milli Müdafaa Vekilinin ev ve iş yerlerinde yapılan aramalar sonucu elde edilen hatıra defterleri Yassıada duruşmaları sırasında aleyhinde en sık kullanılan delillerden olacaktı.⁵⁶ Başbakanın Ergin üzerindeki şüphelerini bir süre sonra giderdiği onu Münakalat Vekâletine atamasından anlaşılmaktadır.⁵⁷

Dokuz subay hadisesi hakkında bu güne kadar yazılanlarla Ergin'in hatıratı birlikte değerlendirildiğinde Ergin'in olaydan haberi olmadığına dair intiba güçlenmektedir⁵⁸. Öte yandan Güventürk'ün olayı bu şekilde aktarmasına

bir toplantıda Bayar'ın bu sözleri ima eder şekilde “*Sen bana bir şey söylemiştin neydi o?*” demesi üzerine toplantıyı terk ederek Ankara'ya dönmüştü. Çelikoğlu, *age.*, s. 84

⁵² Ergin'in istifa mektubu ve Başbakan Menderes'in yanıtı için bkz. *Milliyet*, 22.01.1958, s. 1,5.

⁵³ *Milliyet*, 20.01.1958, s. 1.

⁵⁴ Bkz. *BCA*, 010.0.009.000.000.21.61.1.

⁵⁵ Burçak hatıralarında Ethem Menderes'in darbeciler tarafından ustalıkla uyutulduğunu, böylelikle Başbakanı ordudan bir tehlike gelmeyeceğine inandırdığını belirtiyor. Rıfki Salim Burçak, *Yassıada ve Öncesi, Çam Matbaası, Ankara 1976*.

⁵⁶ Duruşmalar esnasında iddia makamının DP'ye karşı sık kullandığı delillerden biri olan Ergin'in hatıratı ile ilgili yorum yapan Adnan Menderes Ergin'in şikayetlerini defterine kaydetmek yerine parti grubunda veya hükümet toplantılarında dile getirmemesine anlam veremediğini belirterek şunları söyledi: “*Şemi Ergin beyin hatıratı muhakkak ki samimi hislerinin ifadesi olmak lazım gelir... Nihayet günün beyecanı içinde arkadaşım Şemi Ergin'in deruni hislerini tesbit eden bir ifadeden, bir hatıratın ibarettir. Yassıada Zabıtları III, İstanbul Ankara Olayları Davası, C.1, Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 224-227. Ergin'in yanı sıra Ethem Menderes, Abdullah Aker ve Refik Koraltan'ın günlük, hatıra ve notları da davada DP'ye karşı delil olarak kullanılmıştır. Bkz. Yassıada Zabıtları V, Anayasa Davası C.1,2,3,4, Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul 2011; Yassıada Zabıtları VIII, Kayseri Olayları Davası, Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012; Yassıada Zabıtları III, İstanbul Ankara Olayları Davası, C.1,2,3,4. Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008; Yassıada Duruşmaları Anayasa Davası Toplu Savunması, Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul 2013.*

⁵⁷ Ergin Yassıada duruşmaları esnasında Münakalat Vekilliği görevini nasıl kabul ettiğini şu şekilde aktardı: “*Hakikatte uzun müddet Milli Müdafaa Vekilliğinde temiz emellerle ve hüsnü niyet ile çalıştıktan sonra ayrılmıştım. Aradan muayyen bir müddet geçtikten sonra bana Münakalat Vekâletini teklif ettikleri zaman dürüst ve namuslu bir arkadaşına ihtiyacımız var, eğer kabul ederseniz kısa bir müddet bu vekâlette çalıştıktan sonra tekrar Milli Müdafaa Vekilliğine geçeceksiniz diye Başvekilin teklifi Namık Gedik vasıtası ile bana bildirildi.*” *Yassıada Zabıtları III, İstanbul Ankara Olayları Davası, C.1, Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 522.*

⁵⁸ Şem'i Ergin emir subaylarından olan ve darbeci hücrelerden birinde yer alan Adnan Çelikel da hatıralarında orduda Ergin'in başa geçmesi yönünde bir temayülün olduğunu fakat onun

karşılık tutuklu olduğu sırada Ergin'e yazdığı mektuptaki ifadeler kendi söylemiyle de çelişmektedir:

“İki albayın zat-ı alinize ordunun bugünkü halinden bahsetmesinden ve sizin de onları büyük bir alaka ile dinlemiş olduğunuz her tarafta şayi olunca ben de muharebe görmüş bir subay, kurmay tahsili yapmış bir insan olarak en salahiyyetli mevkii işgal buyuran siz büyüğüme orduda muharebe kabiliyetimizi aksadan noksanlıkları arz edeyim diye düşündüm. Ve kendimi vicdanen vazifeli addeddim. Kıt'a subay olarak ne ızdıraplar çekildiğini açıklayarak aklımın erdiği ve muharebenin verdiği tecrübelerle muhterem vekilimi aydınlatmak istedim. Acaba hiç düşünebilir miydim ki bu benim sebep-i felaketim olsun.⁵⁹”

Bu ifadeler o sırada kendini kurtarmak için kullanılmış olabileceği gibi Şemi Ergin'in Güventürk ve ekibi tarafından kandırılmış olabileceğine de işaret etmektedir. Mektubun devamında Cumhurbaşkanına, Başbakana ve DP'ye bağlılığını ifade eden Güventürk böyle bir soruşturma sonrası orduda artık kalamayacağını, DP içinde hangi görev verilirse çalışmaya hazır olduğunu ifade etti.⁶⁰ Bu yaşananlardan bir buçuk sene sonra Güventürk, Ergin'e yazdığı bir başka mektupta dava sürecinde kendilerine inanıp güvendiği için duyduğu minneti şu sözlerle belirtir:

“Yılların yılı dedem, babam, amcalarım ve bütün cedlerim ile birlikte en coşkun hislerimle ve hiçbir menfaat gözetmeden aklımdan bile geçirmeden şu tek ağacına bile şahsen temellük hakkım olmayan lakin bütünün her karış yerinde ecdadımın kanı ve kemiği bulunan kurban olduğum vatanıma ihanet gibi bir tühmetin altında bulunmanın ıstırabı beni kavuruyordu. İşte bu hengamede bile her şeye rağmen en büyük bir medeni cesaretle bizi siz korudunuz. Vicdanınızın asaleti ile ruhunuzun civanmert davranışı ile adaletin mümessili olarak siz el uzattınız. İhtişamlı mevkiiinizi tereddütsüz terk ettiniz... Niçe üstün insandan bahseder. Onu hayal eder, arar ve ona birçok vasıflar izafe eder. Neme gerek benim işte şu anda siz karşımdasınız. Canım kurban olsun size benim en sevdiğim ruhu büyük üstün insanım...⁶¹”

İnönü'nün Yurt Gezilerinde Çıkan Olaylar

DP ile CHP arasındaki mücadele şiddetli bir şekilde cereyan ederken ana muhalefet partisi CHP, 12 Ocak 1959 tarihinde hem kendi tarihi hem de Türk siyasi tarihi açısından bir dönüşümü temsil eden 14. Kurultay'ını topladı. Toplantı sonunda yayınlanan “İlk Hedefler Beyannamesi” partinin ilkelerine yeni bir anlam katmasının yanı sıra parti teşkilatlarının da hareketlenmesini sağladı. Beynamede anti-demokratik kanunların kalkacağı, hukuk devleti,

hizmetinde bulunduğu ideallere ihanet edecek türden bir insan olmadığını belirtmektedir. Çelikoğlu, *age.*, s. 94.

⁵⁹ *BCA*, 010-0-009-000-000-21-61-1-9.

⁶⁰ *BCA*, 010-0-009-000-000-21-61-11.

⁶¹ *BCA*, 010-0-009-000-000-21-61-7.

sosyal adalet, eşitlik, işçi hakları, tarafsız idare, ikinci bir meclisin kurulacağı, yargıç güvencesinin sağlanacağı ve sosyal dengesizlikten uzak bir Türkiye'nin kurulacağı vaat edilmekteydi⁶². CHP iktidarı köşeye sıkıştırmak adına hamle üzerine hamle yapmakta, siyasal katılım ve mobilizasyonu maksimum seviyeye taşıyordu.⁶³ Yayınlanan İlk Hedefler Beyannamesi'nden sonra CHP'liler "Büyük Taarruz" adını verdikleri propaganda faaliyetlerine Uşak'tan başladılar. Uşak'ın seçilmesinin sembolik bir anlamı vardı elbette. Milli Mücadele'nin en önemli noktalarından biri olan Yunan Komutan Trikopis'in burada esir alınmasıyla, Demokrat Parti iktidarının yıkılması arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmıştı. Savaş ortamına yapılan atıf bir bakıma gerçeğe döndü ve CHP'lilerin şehirdeki yürüyüşü esnasında büyük bir arbeye yaşandı. Çıkan olaylarda İnönü dâhil birçok kişi yaralanırken, Uşak'taki gerginlik Meclis koridorlarına taşındı⁶⁴.

Uşak'tan İzmir'e giden yol Şemi Ergin'in seçim çevresi olan Manisa'dan geçiyordu. Ergin 14 Mayıs 1959 tarihinde hatıratına o günlerde Manisa'da yaşananları şu şekilde yazar:

"Tayyare ile İzmir'e gittim. Bir gece İzmir'de kaldıktan sonra Manisa'ya geldim. Manisa'da birkaç gün kaldım. Arkadaşlarımın anlattıkları karşısında hayret etmemek ve dehşete düşmemek mümkün değil. Anlatıyorlar. Devlet vekili gelmiş. İnönü'ye halk tarafından nasıl mukavemet edilecek, nasıl taarruz edilecek bunun tedbirleri alınmış. Elbette ki bundan Başvekilin haber ve malumatı vardır. Hattâ Manisa Mebusu Cemil Şener merkez kazası Demokrat Parti ocaklarını İnönü Manisa'da iken partiye toplamış ve izahat vermiş. Yarın İnönü Turgutlu istikametinden İzmir'e gidecek. Buna mâni olmağa çalışacağız. Arabasının önüne çıkarak Turgutlu'ya gitmemesini beri taraftan doğru İzmir'e gitmesini söyleyeceğiz. Bunda muvaffak olamazlarsa arabaya hücum edecekler, icap ederse taşılayacağız. Çok şükür Allah'tan iz'an sahibi insanlar bulunuyor. Cahil dahi olsalar Ocak başkanlarından bir kısmı demişler ki peki olur fakat sen de cebine taşları alarak önümüze düşeceksin ve ilk taşı sen atacaksın demişler. Ve böylece bu işe taraftar olmadığını söylemişler. İnönü'yü Turgutlu'ya göndermekten maksat Turgutlu istikametinden İzmir'e girse İstiklâl Harbinde ilk İzmir'e giren kafilenin yahut Atatürk'ün İzmir'e yakın ve Belkahve denilen yerde eski Garp Cephesi Kumandanı İsmet İnönü'nün anlatmamasını temin. Manisa'da büyük hadiseler çıkmıyor. Buna da sebep arkadaşların bir kısmının iyi görüşleri ve bilhassa Valinin fevkalâde temkinli olmasıdır. Yoksa Allah esirgesin şimdi Eskişehir Valisi bulunan İbrahim Tevfik Kutlar Manisa Valisi olsaydı

⁶² Hikmet Bila, *CHP 1919-2009*, İstanbul 2008, ss. 152-155; Fatih Tuğluoğlu, "CHP'nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi", *Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, Bahar 2017, s. 296-298.

⁶³ CHP'nin bu dönem propaganda yöntemlerinden biri de her gün ülkenin dört bir yanında onlarca miting düzenlemektir. Bu şekilde kendi seçmenini motive etmenin yanı sıra ülkede olağandışı bir durum olduğu algısını yaratmaya yönelik sistematik bir çaba gözlemlenebilmektedir.

⁶⁴ Leyla Torcu, *Demokrat Parti'yi 27 Mayıs'a Götüren Nedenler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1994, s. 77.

Manisa'da büyük hadiseler çıkabilirdi. Buna rağmen ben hadiselerle alâkalı olmama ve bütün bu taşkın hareketleri tasvip etmememle ve bunu da Manisa'daki Demokrat, Halkçı ve bitaraf vatandaşların bilmiş olmasına rağmen Manisa'da mebus olarak bir suçlu gibi yüzüm yerde dolaştım. Neden? Niçin? Bir hiç yüzünden. Muhteris insanların insanlığa yakışmayacak fikir ve düşünceleri yüzünden.”⁶⁵

Uşak ve ardından İzmir'de yaşanan hadiselerin devamı İnönü'nün dönüşüyle beraber İstanbul'a taşındı. Topkapı civarında İnönü'nün aracının yolu polis müdürü tarafından kesilerek DP'li kalabalıklar arasında kalması sağlanmış, çıkan arbede o sırada bölgede bulunan askeri personelin müdahalesiyle engellenmişti. İnönü'ye İstanbul'da yapılan saldırının üzerinden kısa bir zaman geçmeden bu kez de CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Çanakkale Geyikli'deki toplantısında olaylar çıktı ve siyasi partiler arasındaki kavga sokağa iyiden iyiye yayılmaya başladı. CHP'lilerin toplantı ve mitinglerinde yaşanan son hadise Kayseri'de cereyan etti ve İnönü'nün olay yerine gitmek istemesiyle olaylar kontrolden çıktı.

Trenle Kayseri'ye gitmekte olan CHP'liler Himmetdede İstasyonunda durduruldular. Olayı öğle saatlerinde Devlet Demiryolları Müdür Muavini Muhittin Bey'den öğrenen Ulaştırma Bakanı Ergin, önce Başbakanı aradığını ancak ulaşamadığını, ardından da Kayseri Valisi Ahmet Kınık'la görüşüğünü hatıralarında anlatmaktadır. Vali görüşmede Jandarma Kumandanı ve Emniyet Müdürü'nü istasyona gönderdiğini, İnönü'ye Kayseri'ye gelmemesi gerektiğini aksi takdirde şehirde büyük olaylar çıkacağı yönünde uyardığını aktardı. İnönü, buna karşılık anayasanın sağladığı seyahat özgürlüğü hakkını öne sürerek yolundan dönmeyeceğini bildirdi. Vali, Başbakan Yardımcısı Medeni Berk ve İçişleri Bakanı Namık Gedik'le temas halinde olduğunu ve trene hareket izni verilmemesini isteyen bizzat Başbakan Menderes olduğunu belirtti.⁶⁶ Valiyle arasında geçen bu diyalogu aktaran Ergin'in şu sözleri durumu özetlemesi bakımından manidardır:

“Bu hareketlerinden üzüldüğümü ve bir treni tevkife ve hareketten men'e hakları olmadığını söyledim. Baktım ki lâf anlamıyor. Üzülerek telefonu kapadım. Başvekili ve Dâhiliye Vekilini telefonla aradım. Bulmak mümkün değil. Şöyle bir an düşünceye daldım. Ne oluyoruz? Ne bitiyor? Niçin kendi aleyhimize müncer olacak hadiselere sebebiyet veriyoruz? Niçin onlar gibi biz

⁶⁵ BCA, 10.09.8.25.3.63.

⁶⁶ Yassıada'da görülen Kayseri olayları davasında tanık olarak dinlenen CHP eski milletvekili Hasan Tez Meclis'te karşılaştığı Ergin'i sert bir dille eleştirdiğini, bunun üzerine Ergin'in “Benim bu trenin durdurulması hadisesiyle hiçbir alakam yok. Şimdi benim Vekilliğimin ve vekillerin kabinede Yalova Kaymakamı'ndan farkı yok dedi. İstifa et dedim. Hayatımı garanti et, istifa edeyim” yanıtını verdiğini söyledi. *Yassıada Zabıtları VIII, Kayseri Olayları Davası*, Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, s. 431.

de kanun dışına çıkıyoruz? Böyle gayri kanuni tedbirler hep aleyhimize oluyor. Ah şu Namık...”⁶⁷

Yaşananlar sonrası bakanlık teklifini kabul ettiğine pişman olduğunu belirten Ergin, “*Şimdi yapacak tek şey hükümet içinde bunları doğru yola getirmek için sonuna kadar mücadelede devâm etmektir. Böylece belki istifâ etmek gibi bir kababatinin kefarecini ödemiş olacaktım.*”⁶⁸ diyerek kendisini teselliye çalışıyordu. O gün için yazdığı son cümleler ise siyasetin içinde bulunduğu durumu tasvir eder niteliktedir: “*Nereye gidiyoruz. Bu demokrasi mi bir şey de bilmiyoruz. Galiba pek bilen de yok... Tuttuğumuz dalları kendi kendimize kesiyoruz. Bu şekilde nasıl ayakta durulur memleket olarak istikbalimiz nedir. Allah bu millete acısın.*”⁶⁹

İnönü'nün çıktığı yurt gezilerinde Uşak, Topkapı, Çanakkale, Konya ve Kayseri’de meydana gelen olaylar siyasi kavgaları artık çatışma boyutuna taşıdı. Muhalefet gezilerini yargı ve kolluk kuvvetlerinin uygulamalarıyla önleyemeyen iktidar ise sorunu kökten halletmek için Meclis’te yasal düzenlemeler yapmak üzere harekete geçti⁷⁰. Bu düzenlemelerden biri olan Tahkikat Komisyonu’nun kurulması iktidar-muhalefet ilişkilerini geri dönülmez bir şekilde çıkmaza soktu. Muhalefetin ortamı gerip iktidarın yasakçı zihniyetini daha da yaygınlaştırmasına vesile olan bu durum demokrasinin selameti açısından sakıncalı bir hal almaktaydı. DP Grubu 7 Nisan 1960 günü yaptıkları toplantıda “ihtilal bayraktarlığı yapan, fesat yuvası” CHP hakkında tahkikat açılması kararını almıştı. Tahkikat Komisyonunun olağanüstü yetkilerle donatılması Meclisteki tartışmaları alevlendirmiş komisyonun çalışmaya başlamasıyla gazeteler, matbaalar kapatılmış, gazeteciler tutuklanmış ve nihayetinde İstanbul ve Ankara’da öğrencilerin başını çektiği büyük protestolar yapılmaya başlandı⁷¹.

27-28 Nisan İstanbul ve Ankara Öğrenci Olayları

Şemi Ergin anılarında Meclis’te yaşanan tatsızlıklara ve öğrenci olaylarına da değinmektedir. 27 Nisan 1960 günü hatıratına aldığı notlarda İnönü’nün meclisten 12 celse men edilmesini⁷² ve hükümetin aldığı örfi idare kararını anlatan Ergin meclisle ilgili şu tespitte bulunmaktaydı:

⁶⁷ BCA, 010.09.8.25.3.43.

⁶⁸ BCA, 010.09.8.25.3.42.

⁶⁹ BCA, 010.09.8.25.3.40.

⁷⁰ Sina Akşin, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980*, C.4, Yay. Yönetmeni: Sina Akşin, İstanbul 2002, s. 221.

⁷¹ Önder Gün, *27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960 Tahkikat Komisyonunun Kurulması ve Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi SBE Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, ss. 159-163.

⁷² Tahkikat Komisyonu’nun ilişkin görüşlerini Meclis kürsüsünden paylaşan İnönü Meclis Riyasetine göre “*Memuru, emniyeti, zaıbatayı politikaya alet eder mahiyetteki beyanlar*” sebebiyle Dâhili Nizamnamenin 188.maddesi uyarınca 12 oturum Meclis toplantılarından men edildi. İnönü bu konuşmasına hükümetin demokratik seçimlerle iktidardan gitme niyetinde olmadığını, her seçim

“Salonda bir kısım mebuslar sen ne düşünüyorsun diye bana sorduklarında ben bu işe tek çarenin bugün bu heyecan ve kavga içerisinde meclise devam etmenin mümkün olmayacağını meclisi bir başka güne ta’lik ederse ne yapılacağı hususu salim bir kafa ile ve itidal ile düşünmenin daha doğru olacağını söyledim. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Meclis adeta birinin birine bir şey anlatılmayan ne yapması bilinemeyen bir yer haline gelmişti.⁷³”

Mülkiyede ve Fen Fakültesinde öğrencilerin yaptığı gösterilerde çıkan olaylara da değinen Ergin, bunlar da sonuçta “memleket çocuklarıdır” diyerek polislin sert müdahalesini eleştirmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu halden duyduğu üzüntüyü ise şu şekilde ifade eder:

“İşte şimdi memleket sathında karşılıklı ihtiraslarla boğuşmalar var. Bunlarda izan yok, bunlarda insaf yok. Gidiyoruz böyle gözümüz bağlı yolumuzun üzerinde hendekler olduğu gibi etrafı da uçurum. Ancak uçuruma yuvarlanmadan ve hendeklere düşmeden bu milleti büyük tanrının mucizesi kurtarabilir. Öyle bir duruma geldik ki benim de yapacağım bir şey yok. Bu hale üzüntü duymaktan başka. Tanrı bu millete acıyarak muhterislerin ihtirasından gözü kararmış olanların cezasını evvela hak bir hüküm ve adalet ile verirse bu millet kurtulur. Daha erken tarihleri bir hikâye olarak biliyorduk. Cumhuriyet kurulu berî böyle şey olmamıştı.⁷⁴”

Yassıada yargılamalarında Ergin’in hatıratının 152-157.sayfalarında Ankara’daki gösterilerle ilgili yazdıkları mahkemede delil olarak okunmuştu. Mahkeme başkanı burada yer alan ifadeleri “sabık ve sakıt” iktidar mensuplarının bir suçluluğun telaşı içinde olduklarına yormaktaydı. Savunmasında olaylara karşı sempatisini veya iyi niyetini göstermek için İstanbul Sıkı Yönetim Kumandanı Fahri Özdilek’i istifadan vazgeçirme girişimini anlatan Ergin, yazdıklarının tamamen gönlünün ifadesi olduğunu söyledi:

“Şunu arz edeyim, bu hatıralar o günkü tahassuslarımı ifade etmektedir. Fakat hiçbir zaman günün Münakalat Vekili bulunmam hasebiyle bir suçluluğun ifadesini teyit etmez. Bilakis asayişle bilfil alakası olmayan bir vekâlette ve bu memleketin çocuğu olarak duyduğum teessürün ifadesidir.⁷⁵”

Hatıratında hem partisi hem de kendisi için özeleştiride bulunan Ergin, 1950’den evvel CHP’nin DP’ye uyguladığı tazyik ile 1960 yılındaki durumu şöyle karşılaştırır:

dönemi öncesinde muhalefeti sindirmek üzere tertipler hazırladığını ve Tahkikat Komisyonu’nun da bu bağlamda kurulduğunu ifade etmişti. Sözlerinin devamında Kore’deki Rhee rejimiyle DP arasındaki farklılıklara değinen İnönü: “Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var ne memur, ne üniversite ve hatta polis var. Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu?...” bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, C.13, İçtima.3, 61.Birleşim, 27 Nisan 1960, s. 298-301; Albayrak, *age.*, s. 532-533.

⁷³ BCA, 010.09.8.25.3.38.

⁷⁴ BCA, 010.09.8.25.3.36.

⁷⁵ *Yassıada Zabıtları III, İstanbul Ankara Olayları Davası*, C.1, Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 222-224.

“Demokrasi: 14 Nisan 1950’de demokrasi 29 Nisan 1960’da demokrasi neler oldu bu arada. Bir milletin uzun seneler tek parti idaresinden kurtularak demokrasiye intibakı kolay olmuyormuş meğer şimdi şunu düşünüyorum. Bizim bugün muhalefete tatbik ettiğimiz siyaseti 1950’den evvel ki iktidar muhalefete tatbik etse idi demokrasi ve Demokrat Parti yaşayabilir mi idi? Veya şöyle de ifade edilebilir. O zaman ki Halk Partisinin tatbik ettiği tazyik politikası bugün bizimki kadar olmamasına rağmen Halk Partisi bu tazyik siyasetinin neticesi bitmiş idi. Hiç mi ders almadık. Geçen günleri ne çabuk unuttuk. İşte tarih kitapları bunun için yazılır. Bunları geçmiş hadiseleri öğrensinler ve ondan ibret alsınlar diye düşünüyorum. Yok mu ortaya çıkacak iki tarafa da durun ne ediyorsunuz diyecek bir insan yok mu kendi kendime sordum. Kaç defa sen niye çıkmıyorsun Şemi diye ben kendimde o kuvveti göremiyorum... Demek henüz tarihe mal olacak bir siyaset adamı vasfına intisab edememişim. Bir zamanlar Kazım Bey’in dediği gibi ben hiçbir zaman bir kahraman insan olamayacağım.⁷⁶”

Ergin kendisinin de ifade ettiği gibi bir demokrasi kahramanı olarak anılmadı. Yassıada duruşmalarında vermiş olduğu savunmada anti-demokratik uygulamalarla mücadele etme yöntemlerini şu şekilde ifade etti:

“Ben siyasi hayatta kötülerle ve kötülüklerle olan mücadelemi kendi siyasi görüş, kanaat ve metotlarımla yaptım. Sessiz, sakın fakat sabırlı ve temkinli bir mücadele idi bu. Bu mücadelemi hiçbir ihtiras ve menfaat mukabili yapmadım. Her zaman olduğu gibi memleketimin mukadderatı, genç demokrasimizin soysuzlaşmaması için yaptım.⁷⁷”

Sonuç

Şemi Ergin DP içerisindeki on üç yıllık siyaset hayatında taraflı tarafsız herkesin saygısını kazanan ender politikacılardan biri idi. Gerek Meclis Başkanvekilliği gerek Milli Müdafaa Vekilliği gerekse de Münakalat Vekilliği yaptığı dönemlerde işini en iyi şekilde yapmaya çalışsan, dürüst, babacan, disiplinli bir siyasetçi portresi çizmiştir. Demokrasi kavgasının en yoğun yaşandığı bir dönemde DP saflarında mücadele etme cesareti gösteren Ergin, aynı mücadeleyi kendi partisi içerisinde de vererek tutarlı bir görüntü çizmiştir. İlerleyen yıllarda Menderes kabineleri içinde yer aldı ve sonrasında parti içi muhalefetin önemli figürlerinden biri haline geldi.

Bir subay çocuğu olması ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle eğitim hayatında ciddi zorluklarla karşılaşması onu subay çocuklarının eğitime ayrı bir ehemmiyet vermeye itmiş olsa gerek. Bu yöndeki çabaları ordu içerisinde takdirle karşılanan Ergin, Milli Müdafaa Vekâletini uhdesinde bulundurduğu dönemdeki icraatlarıyla ülke sathında tanınan bir isim oldu. Ordunun bütün

⁷⁶ BCA, 010.09.8.25.3.35.

⁷⁷ BCA, 010.09.32.97.4.3.

kademelerinin ona karşı duyduğu sempati, ihtilal komitelerinin dikkatlerini onun üzerinde yoğunlaştırdı ve adı Dokuz subay olayına karıştı. Olay mevcut veriler ve Ergin'in hatıratı ile beraber değerlendirildiğinde ordu, emniyet ve istihbarat birimlerinin ihmal zincirine Ergin'in de katıldığı görülmektedir. Faruk Güventürk'le aralarında geçtiği iddia edilen görüşme tam olarak aydınlatılamamış olsa da Ergin'in darbeciler tarafından kullanılmak istendiği aşikârdır. Bu olay nedeniyle parti üst kademelerinde, bilhassa Cumhurbaşkanı ve Başbakan'da kendisine karşı oluşan güvensizlik nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı. Ergin, gerek Yassıda gerekse de Kayseri'deki tutukluluk günlerinde 9 Subay Olayındaki sorumluluğu ve hatıratında hükümetin icraatlarını eleştiren satırların duruşmalar esnasında okunması sebebiyle Demokrat Partililer tarafından dışlanmaktan kurtulamadı.⁷⁸

Şem'i Ergin'in icraatları, hatırat ve günlüğünde yer alan ifadeler, çevresindeki insanlar ve çalışma arkadaşlarının söylemleri ile beraber değerlendirildiğinde çalışkan, dürüst, yer yer içine kapanık bir siyasetçi olarak tanınan Ergin'in karakter olarak dış etmenlerden kolay etkilendiği ve yönlendirilmeye müsait olduğu sonucuna varılabilir. Bunu hem 9 subay olayında hem de parti içi muhalefetle olan ilişkilerinde görmek mümkündür. Mükerrer Sarol'un onunla ilgili şu tespiti yerindedir: “Şemi iyi çocuktu fakat mücadele adamı değildi. Onunla yola çıkılmazdı.”⁷⁹

Sonuç olarak Şem'i Ergin, 27 Mayıs darbesine giden yolda darbeci askerlerin kullandığı siyasetçilerden biri oldu. Onlarla (bilhassa Faruk Güventürk ve Adnan Çelikol) kurduğu yakın ilişkinin kanun dışı faaliyetlerini görmesini ve anlamasını engellediği düşünülebilir. Öte yandan özellikle Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve İçişleri Bakanı Namık Gedik'le arasının kötü olması sebebiyle hükümet içinde de yalnız kaldığı görülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak kendisini muhalif seslere daha da kapıttığı düşünülebilir. Hatıratında CHP'nin tek parti dönemi ile DP'nin uygulamalarını kıyaslarken izlediği yol ve demokrasi konusunda yaptığı tespitler doğru olmakla beraber fiiliyatta etkisiz kaldığı görülen Ergin partiden istifa etmek yerine sistem içinde kalarak mücadele etmeyi seçti. Ancak yaşananlara bakıldığından bunda da pek başarılı olduğu söylenemez.

⁷⁸ 1975 yılında Moda Deniz Kulübü'nde DP'li eski milletvekili ve siyasetçilerin davet edildiği bir toplantı yapıldı. 311 kişinin davet edildiği toplantıya yalnızca Şem'i Ergin ve Ethem Menderes çağrılmamıştı. Partililer bunun nedeni olarak ikilinin Yassıda duruşmaları sırasındaki tutumlarını göstermişlerdi. *Milliyet*, 25.01.1975, s. 6.

⁷⁹ Meclis Başkanlığı seçiminde partinin ağır toplarından olan Refik Koraltan'a karşı muhalif kesim (Yaylaclar) Şem'i Ergin'in adını ön plana çıkarmıştı. Onun için kulis yapanlar arasında yer alan Mükerrer Sarol Şem'i Ergin'in Menderes'le ilk görüşmesi sonrası yelkenleri indirdiğini ve ona güvenilemeyeceğini ifade eder. Sarol, *age.*, C.2, s. 256.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

010.09.8.25.3.159.

010.09.8.25.3.180

010.09.8.25.3.181.

010.09.8.25.3.189.

010.09.8.25.3.190.

010.09.232.716.1.

010.09.8.25.3.36.

010.09.8.25.3.38.

010.09.8.25.3.40.

010.09.8.25.3.42.

010.09.8.25.3.43.

010-0-009-21-61-11.

010-0-009-21-61-7.

010-0-009-21-61-1-9.

010.09.8.25.3.63.

010.09.8.25.3

010.09.21.61.1.9.

010.09.21.61.1.10.

010.09.21.61.1.11.

010.09.32.97.4.3.

Gazeteler

Milliyet (1967) 2, Şubat.

Milliyet (1950) 16, Mayıs.

Milliyet (1958) 20, Ocak .

Milliyet (1958) 22, Ocak.

Milliyet (1962) 19, Ekim.

Milliyet (1970) 14, Ocak.

Milliyet (1974) 17, Nisan.

Milliyet (1975) 25, Ocak.

Kitap ve Makaleler

AĞAOĞLU Samet (1972) *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul.

----- (1972), *Marmara'da Bir Ada*, Baha Matbaası, İstanbul.

AKAR-KARAKOÇ Şevket Kamil, İrfan (2004) Siyasi Tarih Kaynağı Olarak Hatırat ve Gezi Notları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (2) 1, s.383-421.

AKŞİN Sina (2002) Siyasal Tarih (1950-1960), *Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980*, C.4, Yay. Yönetmeni: Sina Akşin, İstanbul.

ALBAYRAK Mustafa (2004) *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, Phoneix Yay Ankara.

----- (2008) Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasi Hayatındaki Yeri ve Önemi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXIV, S.71 Temmuz, Ankara, ss.341-379.

ALTINOVA Banu (2003) Kavram Kargaşası Çerçevesinde Edebi Bir Tür Olarak Hatıra, *Türk Bilig*, S.6, s.3-12.

ARCAYÜREK Cüneyt (1985) *Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ARSLAN-ÇAĞRICI-ALBAYRAK, Durmuş Ali, Ahmet, Mustafa (2017) Sosyolojik Açından Türk Siyasal Hayatında Demokrat Parti ve Adnan Menderes, *Journal of Human Sciences*, 14(1), s.819-856.

BAYAR Celal (1986) *Başvekilim Adnan Menderes*, Der. İsmet Bozdağ, Tercüman Yay. İstanbul.

BILA Hikmet (2008) *CHP 1919-2009*, Doğan Kitap İstanbul.

BİRİNCİ Ali (2012) *Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

----- (1998) Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.41, C.XIV Temmuz, s.610-620.

BOZDAĞ İsmet (2004) *Darağacında Bir Başbakan Menderes*, Truva Yay. İstanbul.

BULUT Sedef (2009) Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, *Gazi Akademik Bakış*, C.2, S.4 Yaz, ss.125-145.

BURÇAK Rıfki Salim (1976) *Yassızada ve Öncesi*, Çam Matbaası, Ankara.

ÇAKMAK Diren (2008) Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958), *Gazi Akademik Bakış*, C.2, S.3 Kış, ss.153-186.

- ÇELİKOĞLU Adnan (2010) Bir Darbeci Subayın Anıları, Yay. Haz. Ergin Konuksever, YKY Yay. İstanbul.
- DEMİREL Tanel (2015) Fevzi Lütü Karaosmanoğlu, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Der. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.349-354.
- DENİZ Önder (2018) Demokrat Parti Dönemi Tutuklu Gazeteciler Sorunu, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S.70 Autumn, ss.435-446.
- GÜRİSOY İdris (2012) *Dokuz Subay Olayı ve Samet Kuşçu*, Kaynak Kitapları, İzmir.
- HALE William (1996) *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yay. İstanbul.
- Cahide İLERİ (2006) *Tevfik İleri Yassıda ve Kayseri Günlükleri*, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- İPEKÇİ- COŞAR Abdi, Ömer Sami (2012) *İhtilalin İç Yüzü*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- KUBİLAY Çağla (2014) Demokrat Parti Döneminde Basında İspat Hakkı Tartışmaları, *İletişim Araştırmaları*, 12(1), ss.11-43.
- MUMCU Uğur (2009) *İnkılap Mektupları*, Um:Ag Vakfı Yay, Ankara.
- OKAY M. Orhan (1997) Hatırat, *TDVİA*, C.16, s.445-449.
- OLGUN İbrahim (1972), Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı, *Türk Dili Dergisi* *Anı Özel Sayısı*, TDK Yayınları Mart, C.XXV, s.403-427.
- ÖYMEN Örsan (2010) *Bir İhtilal Daba Var 1908-1980*, Doğan Kitap İstanbul.
- ÖZDAĞ Ümit (2004) *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İstanbul.
- ÖZTÜRK Banu (2011) Tanzimat Yazarlarına Göre Hatırat Türü, *TÜBAR*, XXIX, Bahar, ss.303-317.
- SAROL Mükerrrem (2014) *Bilinmeyen Menderes*, C.1-2, İnkılap Yay., İstanbul.
- TAŞKENT Kazım (1997) *Yaşadığım Günler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TAŞPINAR DAĞCI Gül Tuğba (2005) Türk Siyasi Tarihinde Hürriyet Partisi'nin Yeri, *Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.8, ss.15-29.
- TBMM Albümü 1920-2010 (2010) 2.Cilt (1950-1980)*, Ed. Sema Yıldırım-Behçet Kemal Zeynel, Ankara.
- TOPRAK Zafer (1998) Demokrasiye Geçerken Muhalefete Gözaltı Fişler ve Fişlenenler, *Toplumsal Tarib*, Mayıs, S.53.
- TUĞLUOĞLU Fatih (2017), CHP'nin 14. Kurultay'ı ve İlk Hedefler Beyannamesi, *Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, S.60, Bahar, s.277-310.

- UZMAN Nasrullah (2013), İktidardan Muhalefete M. Fuad Köprülü'nün Siyasi Mücadelesi (1956-1966), *Gazî Akademik Bakış*, C.7, S.13, Kış, ss.185-208.
- Yassıda Zabıtları III, İstanbul Ankara Olayları Davası* (2008) C.1,2,3,4. Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Yassıda Zabıtları V, Anayasa Davası 1* (2011) Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul.
- Yassıda Zabıtları VIII, Kayseri Olayları Davası* (2012) Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Yassıda Duruşmaları Anayasa Davası Toplu Savunması* (2013) Yay. Haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul.

Tezler

- BAL Bülent (2017) *Aydın Siyaset İlişkisi Bağlamında Hürriyet Partisi*, Marmara Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- DÜZDEMİR Lütfi (1996) *Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu*, Celal Bayar Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- GÜN Önder (2006) *27 Mayıs Askeri Müdahalesine Doğru DP-CHP Mücadelesinin Zirvesi: 18 Nisan 1960 Tabkikat Komisyonunun Kurulması ve Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi SBE Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TORCU Leyla (1994) *Demokrat Parti'yi 27 Mayıs'a Götüren Nedenler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

İnternet Kaynakları

- <http://www.manisapor.org.tr/tarihce.htm> (Erişim Tarihi: 03.03.2017)
- <http://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/hasan-semi-ergin>(Erişim Tarihi:21.04.2017)